

Ú V O D

Druhé dodatky k *Ilustrované encyklopedii českých hradů* obsahují nová zjištění, opravy a další skutečnosti za roky 2002–04, stejně jako starší skutečnosti a literaturu, které nemohly být do dosavadních vydání *Ilustrované encyklopedie* a prvních *Dodateků* z různých důvodů zařazeny. Značný rozsah informací obsažených v *Dodatecích 2* odpovídá čilému dění v rámci české kastellologie, která představuje dynamicky se rozvíjející mezní historickou disciplínu. Odráží však i ze značné části podstatně méně potěšitelné, mnohdy bouřlivé dění na hradech samých.

I v rámci *Dodateků 2* bylo zachováno dosavadní pojetí hesel, které neumožňuje přílišnou diskusi s různými, navzájem mnohdy i značně odlišnými představami, které se v současnosti v jednotlivých případech oprávněně i zcela nepodloženě vyskytují, jak se ještě zmíníme. Nadále platí, že prezentovaná představa je ta, kterou autor považuje za nejpravděpodobnější. Diskuse obecně patří k určitým problémům oboru (a s politováním je nutno konstatovat, že to platí nejen pro kastellologické bádání), neboť bohužel i v rámci kastellologie nemá velmi často ještě věcný konstruktivní charakter. Věcná, s konkrétními argumenty pro a proti pracující diskuse je pochopitelně nezbytným motorem jakéhokoliv poznání. Bohužel častěji se však stále ještě vyskytují texty, které nedostatek argumentů a poučenosti vyvažují siláckými formulacemi, arogancí, diletantismem a agresivitou. Zejména v poslední době takovoto pojetí zdaleka nevykazuje kvantitativně klesající tendence. I takovoto kontroverzní texty jsou pochopitelně v soupisu literatury pro úplnost zaregistrovány, i když za to, aby na ně bylo reagováno, pro svůj věcnou argumentaci často postrádající charakter povětšinou nestojí.

I v rámci druhých dodatků čtenář nalezne několik objektů stojících na nejasné kvalitativní hranici mezi hradem a tvrzí. Jde o objekty doposud převážně považované za tvrze, které však písemné prameny charakterizovaly i jako hrady nebo které fakticky naplňují charakteristiku hradu, o nichž se buď převážně v poslední době vyskytly názory řadící je mezi hrady, nebo při jejichž opětovném průzkumu byly konstatovány důvody pro takovouto klasifikaci. Ani v rámci těchto dodatků však tato mezní, poměrně rozsáhlá skupina panských sídel není (a ani nemůže být) pojednána v úplnějším rozsahu. Do *Dodateků 2* bylo též zařazeno několik lokalit, které byly za hrady považovány či nověji označeny chybně.

Nahlédneme-li do obsáhlého soupisu literatury *Dodateků 2*, nelze si neuvědomit, jak velké množství titulů za poslední tři roky v rámci české kastellologické či do tohoto kontextu se hlásící literatury přibýlo. Na první pohled by se tak mohlo zdát, že přísun nových kvalitních informací je obrovský a takovéto záplavě titulů musí odpovídat i výrazný kvalitativní posun celého oboru. Přes nejen obdivuhodný a zcela zásadní přínos však reálná situace jako celek takto optimistický pohled zdaleka nenabízí.

Jak již bylo mnohokrát konstatováno, zaujímají hrady a zejména jejich zříceniny v rámci nejen našeho, ale i evropského kulturního dědictví velmi specifické a svým způsobem výjimečné postavení. Díky svému výraznému romantickému emotivnímu působení se těší neutuchajícímu zájmu nejširší veřejnosti ve všech možných polohách, od fascinovaného obdivu přes různé aktivity až po zničitelské (jistě však ve většině případů naivními a nepoučenými zájemci dobře myšlené) zásahy, které hrady smrtelně ohrožují jako plnohodnotný historický pramen, i co se jejich fyzické existence týče.

Z naznačeného vyplývá, že zájemců, kteří s potěšením sáhnou po publikaci s hradní tematikou je velké množství a takovéto publikace jsou díky tomu relativně dobře prodejné. Toho využívají četní nakladatelé i majitelé a provozovatelé památkových objektů kalkulující s tím, že návštěvník si koupí vcelku jakýkoliv „potištěný papír“, zejména je-li pěkně polygraficky zpracován a atraktivně obrazově, nejlépe barevně, vybaven. Do jaké míry text takovýchto publikací odpovídá skutečnosti a současnému stavu poznání, již z pohledu vydavatele často podstatná otázka není a z důvodů co nejmenších nákladů pochopitelně většinou není tento text dílem informovanějšího autora. I takovéto brožury a publikace jsou pochopitelně soupisem literatury evidovány, příliš poučné však čtenáři nepřinesou a mnohdy ho mohou zavést. Stranou evidence naopak zůstaly převážně obrázkové dárkové knihy s velmi spartánskými a vesměs nekvalitními texty či spíše popiskami.

Určitý „hlad“ po publikacích o hradech nutně vede k tomu, že značná část titulů má kompilační charakter bez žádného či významnějšího vlastního přínosu. Tyto kompilace pochopitelně mohou být provedeny jak velmi poctivě a kvalitně (což platí především o prvních pracích začínajících zejména regionálních badatelů), tak naopak zcela nepoučeně a neprofesionálně, způsobem, který svou nekritičností, naivitou a romantičností až připomí-

ná úroveň vznikajících a rozvíjejících se vědních disciplín či spíše práci písmáků 19. století.

Poslední uvedená skutečnost je výsledkem již zmíněného zvláštního postavení hradů v rámci národního kulturního dědictví. Zatímco v rámci jeho ostatních součástí je vžit názor, že práce s nimi vyžaduje alespoň elementární odbornost a vzdělání, rozumět hradům, zabývat se jimi, rozhodovat o jejich osudech a psát o nich se cítí povolán téměř každý. Jde o fenomén celoevropský, který smutným způsobem poznamenává jak osudy památek samých, tak literární produkci o nich. Ve všech zemích, a tedy i u nás, se vyskytují ojedinělí amatérští zájemci schopní práce na profesionální úrovni. Naprostá většina laických autorů však koná úměrně svému, mnohdy i pouze základnímu vzdělání a úrovni sběratelských či romantických představ. Svému koníčku se většinou věnují s obdivuhodným nasazením a vypětím a mohou, především vyhledáváním reliktních zaniklých staveb v terénu, odvést kus potřebné a užitečné práce. Ovšem publikace z jejich jistě pilného pera již prokazují, zejména pokud si kladou vyšší cíle než představit konkrétní objekt, oboru velmi medvědí službu. Jsou mnohdy doslova semenišťem dezinformací a omylů (a to často zcela elementárních), které pak bohužel vykazují v další literatuře velkou životnost. Namátkou připomeňme, že v námi sledovaném období označila sběratelská snaha o nalezení co největšího počtu objektů pojednávaného typu jako hrady nejeden pozůstatek jiné antropogenní činnosti, která s hrady nemá nic společného, například skalní vesnickou sýpku či dokonce pozůstatky ukotvení mysliveckého sýpku.

Z hlediska mnohých nakladatelů je amatérský autor většinou daleko zajímavější partner než profesionál. Svým nakažlivým nadšením dokáže často ovlivnit své okolí a zejména netrpí profesionálními zábrany a z pohledu nakladatele má minimální nároky. Svě rukopisy dodává rychle a bez velkých nároků, ochotně akceptuje všechna komerčními ohledy diktovaná omezení a přání. Amatérský autor též často díky své nekritičnosti lehce podlehne snaze o mnohdy neserióznosti vykoupenou podobiznou a líbivostí publikace, která by hověla obecnému, nejlépe turistickému vkusu. Tam, kde informovaný autor musí zohlednit reálný stav poznání a z něho vyplývající časové i další možnosti a vůbec reálnost přípravy textu, rekonstrukčních kreseb a dalšího ilustračního doprovodu k požadovanému tématu, amatér většinou volně tvoří ochotně, bez zábran a rychle. K takovéto publikaci se poté zvolí pokud možno mimooběžný recenzent a výsledný produkt se vydává za seriózní práci. Její negativní dopad je pak několikerý. Zejména šíří zmíněné omyly a dezinformace a v neposlední řadě i na mnohdy nezanedbatelný čas blokuje možnost vydat skutečně informovanou práci ke stejnému či podobnému tématu.

Nakladatelské uvažování se obecně a pochopitelně v reálném ekonomickém prostředí většinou řídí jinými zákonitostmi, než je prioritní důraz na odbornou kvalitu a úplnost vydávaného textu. Tlak na urychlenou realizaci titulu pak může vést i k vydávání různě propracovaných polotovarů, zahlcujících trh a ve svém dopadu

velmi negativně poškozujících zájem a důvěru čtenářské obce. Jedna takováto publikace z poslední doby dokonce výslovně sděluje, že shledává-li ji čtenář neúplnou, ať nezoufá, neboť za dva roky si ji bude moci koupit znovu v úplnější verzi.

Četné komplikace v rámci profesionálního či profesionálně se tvářícího bádání vyplývají z interdisciplinárního charakteru současné kastellologie. Z pohledu ostatních historických disciplín (a zejména historie samé) se jedná o okrajovou nesložitou záležitost (za marginální obor z pohledu historie označil kastellologii výslovně například historik Ivan Hlaváček). Úměrně této okrajovosti a zdánlivé, z malé míry informovanosti vyplývající jednoduchosti se mnozí historikové ve svých pracích vyjadřují suverénně a mnohdy velmi razantně ke kastellologické problematice. Stává se to jak v rozsáhlých pracích, kde je kastellologická problematika skutečně marginální či ilustrační, tak v textech, kde hraje základní roli či kde převažuje. Díky zmíněnému malému kontaktu s reálným stavem bádání pak tyto texty často obsahují četná zjednodušení, nepřesnosti a omyly. Ani tato situace není českým specifíkem. Přední německý badatel Thomas Biller ji charakterizoval jako „tragické výlety historiků do jim málo známých oblastí, které jim v rozporu s realitou připadají jednoduché a jasné a o nichž se v důsledku toho domnívají, že jim bez problémů rozumějí“.

Historická složka české kastellologie skutečně představuje v rámci současného stavu oboru jeden z výrazných dluhů a problémů. Je to nepochybně způsobeno fenomenální osobností Augusta Sedláčka, díky jehož dílu jsme měli v roce 1927 k dispozici s ostatní Evropou nersrovnatelný historický korpus. Za tímto jeho základním, velmi vysoko čnějším dílem ovšem vznikl stín, který byl z hlediska dalších nastupujících historiků vnímán jako velmi výrazný. Začínajícímu badateli, který by se touto problematikou chtěl zabývat, by tak nepochybně trvalo značně dlouho, než by jeho osoba z tohoto stínu mohla vystoupit. Bezesporu z tohoto důvodu po několik generací do Sedláčkova stínu žádný další historik nevstoupil. Souběžně ovšem byla historická složka kastellologie v Evropě kontinuálně rozvíjena a například otázky právních souvislostí a povolování stavby hradů, hradové politiky, stejně jako využití hradu jako mocenského nástroje v různých souvislostech atp., náležejí k běžnému repertoáru témat evropské kastellologie. Absence takto zaměřeného historického bádání o hradech začala být v českých zemích v posledních letech oprávněně velmi bolestně pociťována. Ovšem dosavadní pokusy o řešení nedosáhly ve větší míře svým pojetím v evropských kastellologicky vyspělých zemích obvyklé úrovně. Slepou uličkou se ze strany historiků ukázalo prosté mechanické přiřazení (jakkoliv jinak sympatického) zpracování politických dějin sledovaného regionu do knihy o hradech. Tato skutečnost například vedla k obecně (zvláště v zahraničí) velmi rozpačitému přijetí knihy o hradech v českém Slezsku. Až práce některých mladých českých badatelů poslední doby naznačují, že se i na tomto poli dočkáme zmenšení naznačeného výrazného dluhu.

Z pera historiků a archivářů registrujeme početné práce, které mají v názvu hrad, tvrz či zámek. Přestože jde

i o velmi rozsáhlé texty, většinou zjistíme, že informace v nich obsažené o tomto feudálním sídle jsou minimální a často velmi zjednodušené. Detailní informace z takovýchto textů však získáme o politických dějinách se sídlem mnohdy i volně svázaných, zejména pak i o často od tématu značně odtažitých osudech jejich držitelů, jejich rodin a rozvětveného příbuzenstva, případně o historickém rámci okolního dění. Správnější by jistě bylo, kdyby i název těchto prací tuto skutečnost reflektoval.

Značně fragmentární pramenná základna umožňuje v mnoha případech více variant výkladu a tvorbu různých interpretačních modelů. Určitá část autorů zachází ovšem s fakty značně volně a na podporu svých konstrukcí tvoří i dost nepravděpodobné a až absurdní, ničím nepodložené hypotézy. Je zajímavé a smutné sledovat (a to lze i v literatuře obsažené v tomto svazku *Dotatků*), jak se takováto například v poznámce pod čarou naznačená hypotéza v další práci téhož autora vydává za fakt a odkaz na tuto poznámku se stává důkazem. Je tak nastoupena zbytečná cesta takového tvrzení literaturou, neboť málokterý z autorů, kteří je budou přejímat, se bohužel bude vracet zpět až k jejím počátkům.

Určitá část textů, které se samy označují za vědecké či vědeckou diskusi, nemá, jak již bylo v samém úvodu naznačeno, s korektní vědeckou diskusí mnoho společného a často neslouží pokusům o věcnými argumenty zkvalitněné a podpořené poznání, ale především k zviditelnění svého autora a jeho seberealizaci. Na existenci takovýchto textů je pochopitelně nutno upozornit, zabývat se jimi však nemá smysl. I ony bohužel tvoří součást neustále vznikajícího toku šumu a dezinformací, který se z jich uvedených důvodů na kastellologickou problematiku nabaluje.

Většina v letech 2002–04 probíhajícího bádání byla již tradičně soustředěna na stavební podobu a vývoj hradů a s nimi spojené otázky. Vyplývalo to jak z reálných možností, sotva umožňujících jinak orientované badatelské projekty, tak především z potřeby, respektive z eskalujícího procesu poklesu vypovídací schopnosti atakovaných, narušovaných a ničených památek. Provedeno bylo značně množství standardních stavebně historických průzkumů i záchranných archeologických výzkumů, v obou případech bohužel ne vždy potřebné profesionální úrovně a zodpovědnosti. Směrem k záchraně mizejících pramenů bylo zaměřeno i několik málo věcně velmi přínosných grantových projektů. Jediný grantový projekt, který v roce 2004 skončil, pak byl věnován řešení konkrétní odborné otázky, totiž hradům přechodného typu. Pouze v tomto případě bylo možno postupovat od podrobné práce s konkrétním archeologickým materiálem včetně jeho podrobné inventarizace a zpřístupnění, přes detailní zhodnocení a zpřístupnění dokumentace archeologických a dalších výzkumů až po závěrečnou syntézu.

Z ostatních směrů kastellologického bádání se v rámci možností rozvíjelo i studium hradní každodennosti, tedy hradní hmotné kultury. Tento směr ovšem stále více naráží na neustále se zmenšující reálné možnosti prostoro- vě, finančně, kapacitně i časově náročné práce s velkými soubory nálezů. Nemalou měrou k nepřehledným povzbudivě

situaci přispívá i neúspěšnost pokusů získat podporu ze strany grantových agentur pro takto pojaté projekty. Ve velmi podobné situaci se nachází i studium hradů v rámci systému osídlení.

Značný úspěch, který se setkal i s velmi kladným ohlasem v zahraničí, představovala realizace dvou svazků sborníku *Castellologica bohemica*. Z velkých výstavních projektů je nutno zmínit mimořádně zdařilou prezentaci výsledků nejdouhodobějšího výzkumu hradu v Čechách. Jde o hrad po všech stránkách (a to i po stránce kvality výzkumu a jeho podpory a možností) výjimečný, totiž o Pražský hrad. Nová stálá expozice nazvaná *Příběh Pražského hradu* je nepochybně důstojným počinem širšího významu.

Česká republika náleží mezi ty evropské země, kde je kastellologie vyučována na vysokých školách. U nás se tak děje pouze formou jedno- či dvousemestrálních kurzů na třech katedrách dvou univerzit. Přesto zde v poslední době vzniklo několik kvalitních diplomových prací, které jsou slibným počinem do budoucna.

Přes četné naznačené, mnohdy nepochybně zbytečné a možný nepříznivý vývoj do budoucna naznačující problémy je možno nové poznatky získané českou kastellologií v sledovaném období hodnotit jako velmi přínosné, a to i v širším kontextu. Tomu odpovídala i jejich poměrně početná a stále intenzivněji pořadateli vědeckých konferencí vyžadovaná prezentace na mezinárodním fóru a kladný ohlas, kterého se zde dočkaly. Česká kastellologie si stále udržuje v Evropě velmi dobré jméno, čemuž odpovídá i její zastoupení ve vrcholných odborných evropských strukturách. Velmi výmluvným svědectvím uznání jejich kvalit je fakt, že ve sledovaném období byla poprvé významná německá odborná knižní kastellologická monografie opatřena resumé v češtině.

Vyznívají-li předcházející řádky poměrně příznivě, podstatně méně optimismu vyplývá ze srovnání s možnostmi a současným pojetím výzkumu v kastellologicky vyspělých evropských zemích. Zde se totiž nosnými staly velké, problémově zaměřené, mnohaleté, dobře personálně i provozně zajištěné a odpovídajícím způsobem dotované výzkumné projekty. V podstatě tedy to, co bychom u nás nazvali základní či systematický výzkum. Systematický výzkum ovšem z náplně práce našich odpovídajících institucí z různých, zejména pak ekonomických a provozních důvodů vymizel již před delší dobou. Záchranný, nepochybně nezbytný výzkum aktuálně narušovaných lokalit jistě může přinést (a přináší) množství cenných i zásadně důležitých poznatků. Jeho rozsah i možnosti jsou však dány rozsahem a způsobem narušení, a řešit tak nemůže ani všechny v jeho rámci zjištěné skutečnosti, o odborně formulovaných širších otázkách ani nemluvě. Stále ještě můžeme vycházet z velkých systematických a stále v potřebné míře nezpracovaných výzkumů minulých let, ovšem poté již držet krok s evropským bádáním, které jsme před koncem 20. století i pomáhali formovat, bude velmi složité, pokud vůbec možné. Naše krátkodobé a spartánsky dotované granty, pokud se je podaří získat, řešení žádných, s vyspělým evropským standardem srovnatelných problémových projektů neumožňují. S tím jde ruku v ruce

zejména u nastupující generace klesající možnost specializace, respektive možnost získání prostoru pro potřebnou hloubku studijního záběru a obecně klesající odborná úroveň běžných výzkumných prací, prováděných památkáři a archeology, kteří se musejí ve své každodenní praxi zabývat velkým množstvím zcela odlišných témat a činností, přičemž nemalá část z nich nemá ani odpovídající vzdělání či jinou přípravu. Klesá i obecné povědomí o tom (a to i ve značné části památkářské obce), že by takovéto práce měly být prováděny v nezbytné odborné kvalitě odpovídajícím odborníkem, jak je tomu běžně v mnoha jiných oborech (například u náročnější medicínské operace jistě nikdo nebude předpokládat, že dostačujícím je, aby operatér byl jakýmkoliv doktorem medicíny).

Lze jen doufat, že při budoucím hodnocení dalšího období české kastellologie bude moci být výhled do budoucna v evropském kontextu již podstatně veselejší, i když současnost mnoho indicií tímto směrem bohužel nenabízí.

Je též nutné doufat, že vztah naší veřejnosti k hradům a jejich zříceninám získá postupně zodpovědnější a vlád-

nější podobu vycházející z úcty, pochopení a respektu k této části našeho národního kulturního dědictví. K zamýšlení nad touto potřebou by rád přispěl i tento druhý svazek *Dodatků Ilustrované encyklopedie českých hradů*.

* * *

Poděkování za přátelské poskytnutí informací a zejména dokumentace či jinou formu pomoci při zpracování těchto *Dodatků* náleží M. Bekové, V. Brychovi, M. Cejpkové, M. Cvrkové, P. Čechovi, M. Červenkoví, M. Faktorovi, L. Foster, J. Frolíkovi, J. Fröhlichovi, F. Frýdovi, F. Gabrielovi, M. Gojdovi, K. Hanzlíkové, M. Jančovi, E. Kamenické, T. Karlovi, V. Kašparovi, P. Kauskovi, J. Klusáčkovi, V. Knollovi, I. Košatkové, M. Kruckému, K. Křížové, J. Kulichovi, J. Novotnému, F. Ochranovi, K. Podroužkovi, Z. Procházkovi, M. Předotovi, J. Rendkovi, P. Rousovi, Z. Sedláčkovi, K. Sklenářovi, M. Skoumalové, J. Slavíkovi, M. Soukupovi, D. Stolzové, P. Šebestovi, B. Štauberovi, J. Štulcovi, J. Šulcové, M. Uherskému, P. Valentovi a P. Zavřelovi, za provedení většiny kreseb pak J. Durdíkové a V. Durdíkovi.

SLOVNÍK – HRADY, STAVITELÉ, STAVEBNÍCI, BADATELÉ

Hvězdičkou označené pojmy jsou hesla nová, která nebyla obsažena v dosavadních vydáních a dodatcích *Ilustrované encyklopedie českých hradů*.

ADRŠPACH (okr. Náchod, Královéhradecký kraj)
Lit.: *Fišera 2004 c.*

ANGERBACH U KOŽLAN (okr. Plzeň-sever, Plzeňský kraj)
Lit.: *Durdík 2004 f; j.*

ANGERBACH viz **TÝŘOV**

ARCHEOLOGIZACE
Lit.: *Durdík 2004 j.*

BEČOV NAD TEPLOU (okr. Karlovy Vary, Karlovarský kraj)
Kaplová věž jádra vznikla podle ↗ dendrochronologických dat, v nebo po roce

1352, zatímco stavba velké čtyřpodlažní obytné věže v severozápadním nároží jádra byla dendrochronologicky datována do doby po roce 1356. Vznik kaple se zděnou tribunou v první ze zmíněných věží náleží době mezi lety 1352–57. Před rokem 1400 byla kaplová věž poškozena, snad zemětřesením. Specifikem velkého donjonu je dělení jeho interiéru ve všech úrovních do tří místností. Ve větší síni bylo umístěno spojovací schodiště. Ve věži se dochovaly pozůstatky otopných zařízení a ve druhém patře i ↗táflování. Spojovací křídlo mezi oběma věžemi, které je dílem pozdně gotické přestavby, bylo zvýšeno mezi lety 1537–47.

V rámci záchranných archeologických výzkumů byly v areálu hradu v prostoru cesty pod bergfritem zachyceny vrstvy s nálezy datovatelnými do 13. století a mezi konírnami a kaplovou věží pozůstatky vnějšího líce obvodové hradby jádra.

Lit.: *Gnirs 1932; Holanová – Heroutová 1964 (?); Holanová – Heroutová – Líbal 1969; Anderle 2001 a; Anderle 2000 b; Drhovský 2002 a; Kyncl – Anderle 2002; Anderle – Kyncl 2002; Sokol 2003 a; Anderle 2004 b; Sokol 2004 a; Kamenická 2004; Varhaník 2004 a.*

*BEDNĚNÁ KOMORA – nejčastěji obytná místnost opatřená bedněnou dřevěnou tepelnou izolací

Běžný způsob řešení tepelné izolace místností hradních paláců v Čechách představovala ↗roubená komora. U ní je dřevěný srub z kulatin či hrubých trámů samonosnou konstrukcí. Ke konstrukci dřevěné izolace mohly však být použity i fošny, přibíjené na svislé konstrukční prvky. V takovém případě hovoříme o bedněné komoře. Protože v našich klimatických podmínkách pracujeme především s otisky dřevěného zateplení v navazujícím zdivu, může být rozhodnutí, zda se jedná o bedněnou nebo roubenou konstrukci, značně komplikované. Zdá se, že o bedněnou komoru by se např. mohlo jednat v posledním patře věže hradu ↗Zlenice. Pokud se bedněná komora nacházela ve spodní úrovni, může být zjiitelná archeologicky. Prvou možností představuje nález jam pro ukotvení svislých prvků její konstrukce (např. v ↗zemnici na hradě ↗Angerbachu u Kožlan – obr. 1350 na str. 628 v *Ilustrované encyklopedii českých hradů*), druhou pak v případě rámové konstrukce nalezení jejich

Obr. 1. Andělská Hora. Obytná věž na nejvyšším bodě staveniště v pohledu od západu